

ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА ПРОСТОРНОГ РАЗМЕШТАЈА СТАНОВНИШТВА НА БАНИЈИ

Александар Ковјанић

Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/3, Београд, kodza90@hotmail.com

Сажетак: Рад се бави проучавањем савремене диференцијације просторног размештаја становништва на Банији, која је изразито неравномерна. Узет је временски период од 1991. до 2011. године, када је спроведен последњи попис становништва у Хрватској. Иако је временски оквир релативно кратак, промена просторног размештаја становништва била је интензивна. На то су највише утицале друштвено-политичке прилике, од којих је у основи рат који је захватио овај простор од 1991. до 1995. године. Анализирани су и други фактори овакве просторне диференцијације и представљене су даље тенденције.

Кључне речи: становништво, депопулација, густина насељености, Банија, Хрватска

Abstract: The paper deals with the study of contemporary differentiation of spatial distribution of the population in Banija, which is extremely uneven. We take the period from 1991 to 2011, when the last census was conducted in Croatia. Although the time frame is relatively short, changing spatial distribution of the population was intense. For these are the most affected by the socio-political conditions, one of which is basically a war that has engulfed this region from 1991 to 1995. In this paper we analyzed and the other factors such spatial differentiation and presented further tendencies.

Key words: population, depopulation, population density, Banija, Croatia

Увод

Банија је географска и историјска регија која се налази у Републици Хрватској. Регија у физичкогеографском смислу подразумева простор на ободу Панонске низије у пограничном делу према Босни и Херцеговини између река Глине, Купе, Саве и Уне и ниске планине Трговске горе. Према политичко-административној подели Хрватске Банија припада Сисачко-мославачкој жупанији и чини њен јужни део. У административном смислу обухвата територију осам општина⁶⁴: Глина, Доњи Кукурузари, Двор, Мајур, Петриња, Суња, Хрватска Дубица и Хрватска Костајница. Овако посматрана Банија простире се на 2 084 km² (око 3,7% површине Хрватске и 46,6% површине Сисачко-мославачке жупаније). Банија је према резултатима последњег пописа становништва из 2011. године имала 52 936 становника који су живели у 267 насеља.

Приликом анализе статистичких података уочено је да се методологија пописа, односно значење појма "стално становништво", разликовала 1991, 2001. и 2011. године. Уз то, промењене су границе општина и појединих насеља, али и називи⁶⁵. Ради упоредивости података примењена је савремена административна подела на резултате пописа из 1991. године.

⁶⁴ Јединице локалне самоуправе у Хрватској се деле на градове и општине. Статус града на Банији имају Петриња, Глина и Хрватска Костајница, а статус општине Двор, Доњи Кукурузари, Мајур, Суња и Хрватска Дубица. У овом раду ће се за све јединице локалне самоуправе употребљавати назив – општина.

⁶⁵ У истим границама као пре рата (1991-1995.) остале су општине Глина и Двор. Територија општине Петриња је незнатно смањена. Из њеног састава су издвојена села Маџари и Летованци и припојени општини Сисак. Општине Хрватска Костајница, Хрватска Дубица, Мајур и Доњи Кукурузари су пре рата чиниле општину Костајница. Такође, општина Суња је била део велике предратне општине Сисак.

Промена броја становника од 1991. до 2011. године

Да би се анализирао савремен просторни размештај становништва на Банији потребно је представити основне податке о промени самог броја становника од 1991. до 2011. године. Банија је према резултатима последњег пописа становништва из 2011. године имала 52 936 становника (1,2% становништва Хрватске и 30,7% становништва жупаније). У поређењу са 1991. годином, регија је 2011. имала 46 970 особа или 47% мање. У оба међупописна периода је забележен пад броја становника. Депопулација је била већег интензитета у првом периоду 1991-2001. године (-44 883 или -44,9%). Овакав обим депопулације директна је последица рата, односно непотпуног и незавршеног процеса повратка српског становништва које је пре рата било већинско.

У последњем међупописном периоду 2001-2011. године Банија је изгубила 2 087 или 3,8% становника, чиме је настављен негативан тренд (табела бр. 1). Узрок су смањење наталитета, а повећање морталитета и емигрирање становништва из ове сиромашне и привредно неразвијене регије. Анализирањем демографских обележја по општинама види се да процеси нису били истог интензитета и квалитативног обележја. Највеће апсолутно смањење броја становника забележено је у општини Суња (за 1 628) што је 78% од укупног губитка регије. Суња је имала и највеће релативно смањење броја становника, за 22%. Висок удео изгубљеног у односу на укупно становништво 2001. имале су општине Мајур (-20,5%), Доњи Кукурузари (-20,2%) и Хрватска Дубица (-10,8%). Општина која бележи повећање становништва је Петриња, за 1 258 или за 5,4%. Уз Петрињу, једино је општина Хрватска Костајница имала већи број становника него 2001. године, али за занемарљивих 10 становника (0,4%) (табела бр. 1).

Табела 1: Кретање броја становника регије и њених општина 1991-2011.

Општина	1991.	2001.	2011.
Глина	23 040	9 868	9 283
Двор	14 555	5 742	5 570
Доњи Кукурузари	3 063	2 047	1 634
Мајур	2 555	1 490	1 185
Петриња	35 151	23 413	24 671
Суња	12 309	7 376	5 748
Хрватска Дубица	4 237	2 341	2 089
Хрватска Костајница	4 996	2 746	2 756
Банија	99 906	55 023	52 936

Извор: Становништво према националној припадности и површина насеља, Попис становништва 1991.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema spolu i starosti.;www.dzs.hr

Посматрано по општинама, а у поређењу са 1991. годином, највеће апсолутно смањење броја становника остварено је у општини Глина (-13 757), а затим у Петрињи (-10 480) и Двору (-8 985). Највеће релативно смањење становника остварено је у општини Двор (-61,7%), а изнад 50% и у општинама Глина (-59,7%), Мајур (-53,6%), Суња (-53,3%) и Хрватска Дубица (-50,7%). Поређења ради, општине Глина и Двор су 1991. имали више запослених него становника 2011. године. У петрињској општини је забележено најмање релативно смањење становништва од -29,8%, али је и тај податак изузетно висок (табела бр. 1). То се одразило и на удео банијског становништва у укупном становништву жупаније, који је 1991. године износио 39,8%, а 2011. године 30,7%.

Од 1991. па до 2011. број становника у већини насеља, а посебно у сеоским, константно опада. Једина насеља која су 2001. имала више становника него 1991. године су Думаче и Мала Горица, оба у петрињској општини. Међутим, у међупописном периоду 2001-2011. године у 61 насељу се повећао број становника. Махом је реч о повртаничким насељима. У истом периоду број становника је у три насеља остао идентичан, док је у 203 популација смањена.

Просторни размештај становништва од 1991. до 2011. године

Као резултат депопулације, значајно је промењен просторни размештај становништва током кратког временског периода. На размештај становништва на Банији, односно на његову концентрацију и дисперзију, кроз историју је утицало неколико фактора: историјско-политички фактори, рељеф, близина река, важне саобраћајнице и процеси индустријализације, деаграризације и урбанизације. Савремена диференцијација просторног размештаја становништва представља пример дуготрајних негативних утицаја политичких и ратних збивања из ближе прошлости. Банија је простор снажне депопулације, посебно у руралном простору, на шта су највише утицала ратна дешавања и нове миграције од почетка 1990-их година, негативан природни прираштај (-9,4% 2011. године), све старије становништво (просечна старост 44,4 године) и замирање локалне привреде.

Банију одликују популационо мале општине. Општина Петриња има најбројнију популацију (24 671) и једину која премашује 10 000. Само у овој општини живи скоро половина становништва регије (46,6%). Од 5 000 до 10 000 становника имале су 2011. године Глина (9 283), Суња (5 748) и Двор (5 570). Удео становништва поменутих три општине у укупном становништву регије прелази 10%. Најмањи број становника исте године имала је општина Мајур (1 185) у којој је живело свега 2,2% становништва Баније (табела бр. 1).

У складу са смањивањем броја становника, смањила се и густина насељености. Проблем у виду неравномерне и слабе насељености (испод просека за Хрватску) постојао је и у претходним деценијама, али је гледајући по пописним годинама, 2011. године достигао свој историјски максимум. На Банији влада "демографска полупустош", па старији мештани који памте време пре рата у жаргону називају крај у ком живе "пустара".

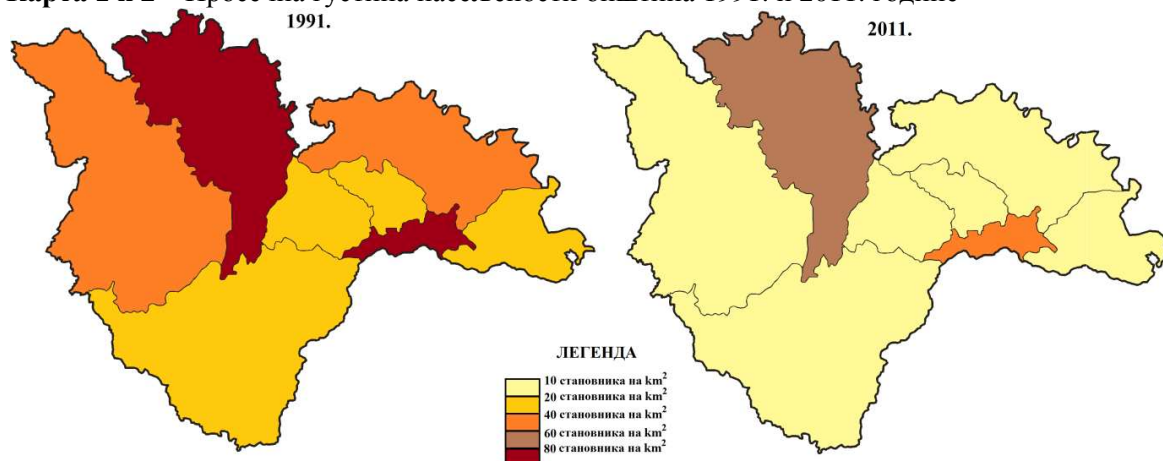
Табела 2: Густина насељености на Банији 1991-2011. године

Општина	1991.	2001.	2011.
Глина	42,4	18,2	17,1
Двор	28,8	11,4	11
Доњи Кукурузари	26,9	17	14,3
Мајур	38,1	22,2	17,7
Петриња	92,3	61,5	64,8
Суња	42,7	25,6	19
Хрватска Дубица	32,3	17,9	15
Хрватска Костајница	90,8	49,9	50,1
Банија	47,9	26,4	25,4

Извор: Становништво према националној припадности и површина насеља, Попис становништва 1991.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema spolu i starosti.;www.dzs.hr

Густина насељености је 1991. године износила 47,9 ст/км². Највећа густина насељености забележена је у општинама Петриња (92,3 ст/км²) и Хрватска Костајница (90,8 ст/км²), а најмања у општинама Двор (28,8 ст/км²) и Доњи Кукурузари (26,9 ст/км²). У свим осталим општинама густина насељености је била испод просека. Према резултатима пописа из 2011. године густина насељености на Банији износи 25,4 ст/км². То је знатно мање од просечне густине насељености Сисачко-мославачке жупанје (38,6 ст/км²). Тако на Банији која заузима 46,6% површине жупаније живи тек 30,7% њених становника. Са густином насељености до 20 ст/км² подручја Двора, Глине, Доњих Кукурузара, Мајуре, Суње и Хрватске Дубице имају изузетно ретку густину насељености. Према овом показатељу највећи део Баније више наликује крашким крајевима. Тако ретка насељеност 1991. године није забележена ни у једној општини. Најређу густину насељености има општина Двор (11 ст/км²). Ако у поменутих шест општина, издвојимо гушће насељене зоне (општински центри, околна села, села око важнијих саобраћајница), остало брдско-планинско подручје одликује екстремно ретка насељеност. Једино општине Петриња (64,8 ст/км²) и Хрватска Костајница (50,1 ст/км²) имају натпросечну густину насељености у односу на Банију и Сисачко-мославачку жупанију (38,6 ст/км²) (табела бр. 2).

Карта 1 и 2 – Просечна густина насељености општина 1991. и 2011. године

Вредности густине насељености се у појединим деловима регије знатно разликују, па можемо издвојити зоне гушће и ређе насељености. Становништво је највише концентрисано у нижим деловима Баније. Највећа густина насељености је у градским насељима и осталим општинским центрима, где је на релативно малој површини насељен већи део становништва. Становништво се деценијама, подстакнуто урбаним начином живота, већим извором прихода и уопште квалитетнијим условима живота, концентрисало у градским насељима. Потом се појачана концентрација одвијала и у сеоским насељима која су најближа градским, али и у долинама река где су били повољнији услови за одвијање свих животних активности, као и око саобраћајница, нарочито оних важнијих, смештених у долинама река Глине, Купе, Саве, Суње, Уне и Жировнице, које су људима омогућавале брз приступ оним услугама које нису могли да задовоље у матичним насељима. У брдско-планинском подручју, које обухвата највећи део територије регије, насељеност је значајно мања.

Табела 3: Кретање броја становника општинских средишта за период 1991 – 2011. г.

Општински центар	1991.	2001.	2011.
Глина	6 933	3 116	4 680
Двор	2 351	1 313	1 406
Доњи Кукурузари	301	226	297
Мајур	532	372	324
Петриња	1 8706	13 801	15 683
Суња	2 113	1 397	1 412
Хрватска Дубица	2 062	987	1 040
Хрватска Костајница	3 480	1 993	2 127

Извор: Становништво према националној припадности и површина насеља, Попис становништва 1991.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema spolu i starosti.;www.dzs.hr

Према насеобинско-демографским одликама Банија је рурална регија. У четири градска насеља (Петриња, Глина, Костајница и Двор⁶⁶) живело је 2011. године 23 896 становника или 45,1% од укупног, а у сеоским 29 040 (54,9%). Ако посматрамо становништво свих општинских центара (међу којима су поред градских насеља и Хрватска Дубица, Мајур, Доњи Кукурузари и Суња) у њима живи тесна апсолутна већина становништва (51%). Сви општински центри су 2001. имали мањи број становника него 1991. године. У првој деценији XXI века сви изузев Мајура, услед механичког прилива из села и повратком избеглица, бележе раст становништва, али ниједно од тих насеља није достигло предратну популацију. Градско становништво је 1991. године било бројније (31 470), али је због, некад такође

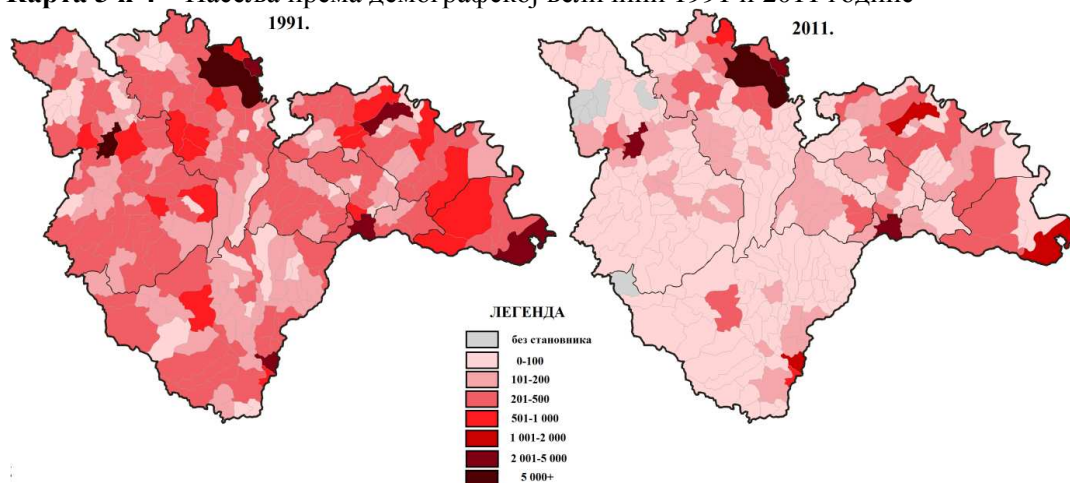
⁶⁶ У хрватској статистици су ова насеља 1991. означена као градска, док у новим пописима нису посебно издвајана градска насеља, али ће се у овом раду иста насеља третирати као градска и 2011. године

вишеструко бројнијег сеоског становништва, његов удео био још мањи (испод трећине или 31,5%) (табела бр. 3).

Карте бр. 3 и бр. 4 представљају насеља према демографској величини 1991. и 2011. године. Поређењем ових карата видљива је драстична квалитативна и квантитативна промена просторног размештаја становништва у регији. Размештај становништва је 1991. године био релативно равномеран. Као зоне концентрације становништва издвајали су се општински центри са суседним селима. Веће ненасељене или најређе насељене зоне нису биле изражене, већ су оваква подручја чинила изоловане групе од неколико села или појединачна села у неприступачним деловима Баније.

На карти бр. 4 уочава се савремена диференцијација просторног размештаја становништва, при чему се јасно издваја северни и источни насељенији део регије. На већу концентрацију становништва у овим деловима Баније утицало је више фактора. Пре рата Петриња и Глина су били највећи банијски индустријски центри. У послератном развоју држава је највише улагала у ревитализацију целокупне привреде и инфраструктуре баш на овом подручју. Други значајан фактор је хрватско становништво, које је пре рата било најбројније управо у овим деловима Баније. Повољан саобраћајни положај (близина железнице и ауто-пута) као и близина Сиска (жупанијског центра) највише су утицали мањи интензитет емигрирања домицилног становништва и на послератно насељавање Хрвата из Босне и Херцеговине.

Карта 3 и 4 – Насеља према демографској величини 1991 и 2011 године

Опадањем укупног броја становника негативно је промењена структура према демографској величини насеља. Она су током овог периода прелазила у све ниже категорије. На пад у ниже категорије нису остали имуни ни општински центри. Патуљастих сеоских насеља (до 100 становника) је 1991. било 38 (свако седмо), а таквих је 2011. године било 180 (нешто више од две трећине). Она покривају највећи део регије. Углавном су смештена на падинама Зринске и Трговске горе. Међутим, знатан број села ове категорије смештен је уз најважније саобраћајнице и у долинама Жировнице (Ванићи, Тргови, Доњи Жировач), Уне (Волиња, Куљани, Козиброд, Дивуша), Глине (Скела, Хађер, Кихалац), Купе (Иловачак, Слатина Покупска, Станковац, Нови Фаркашић) и Саве (Градуса Посавска, Горња Летина, Доња Летина, Бистрач, Ивањски Бок). Мала села (101-500) су 1991. године била најбројнија (203-три четвртине насеља), а 2011. године их је било 78⁶⁷. Махом су смештена у близини општинских центара или на магистралним путевима. Знатна промена се догодила у случају села од 501 до 1 000 становника, каквих је 1991. године било 19, а 20 година касније свега два (Матијевићи⁶⁸ код Двора и Мала Горица код Петриње). Насеља у категорији 1 001-2 000

⁶⁷ Међу малим селима су 1991. године била 94 села која су имала од 101 до 200 становника. Последњи попис из 2011. године је показао да су међу малим селима преовладала села од 101 до 200 становника (53 од 78 села).

⁶⁸ Матијевићи су повратничко и највеће село у општини Двор. Остало је у категорији највећих банијских села захваљујући свом географском положају. Село се налази на обали Уне, између Двора и

становника није ни било 1991. године, а 2011. године три. Међу њима је једно градско (Двор) и два сеоска насеља (Суња и Хрватска Дубица), која су пала из више у нижу категорију. Једино село које се и пре и после рата налазило у групи великих села јесте Мошћеница⁶⁹, смештена између Петриње и Сиска. У групи насеља од 2 000 до 5 000 становника налазе се још Глина и Хрватска Костајница. Једино насеље са преко 5 000 становника јесте Петриња (15 683), највећи градски, привредни и уједно регионални центар Баније (карта бр. 3 и 4).

Уместо закључка

Савремен просторни размештај становништва на Банији одликује већа концентрација становништва у општинским центрима и у насељима смештеним на магистралним путевима, док је остатак простора ређе насељен. Сви су изгледи да ће се тренд овакве поларизације у регији и даље одвијати. У складу са тим биће настављен процес урбанизације. Однос градског и сеоског становништва ће се бржим темпом мењати у корист градског, које ће надмашити сеоско, јер је сеоско подручје емиграционо и у просеку старије. Највећи број сеоских насеља карактерише дубока и најдубља демографска старост због повратка претежно старијег становништва, деаграризације, депопулације и емигрирања у општинске центре и друге градове. Стандард живота је нижи у руралним у односу на градске средине, што је главни разлог напуштања села. То се примећује у техничкој инфраструктури у удаљеним насељима и ограниченом приступу друштвеним услугама и у просеку нижим приходима. Простор Зринске и Трговске горе се најбрже демографски празни. Више од трећине села има испод 50 становника и њима прети изумирање. Последњим пописом из 2011. године, забележено је 7 села без становника (Бишћаново, Батури, Горње Јаме, Горњи Селковац, Доња Трстеница и Турченица у општини Глина и Кобилјак у општини Двор). Наредна села која ће постати ненасељена су она која су смештена у неприступачним деловима Баније, у највишим брдском појасу, изван саобраћајних токова, тј. она која су знатно удаљена од општинских центара. Нека од њих су: Ловча, Зрин, Чавловица, Буиња, Котарани, Остојићи, Рудежи, Зут, Брубно, Боровита, Брњеушка, Стражбеница, Кладари итд. Ако се на време не предузму одређене мере и сеоска насеља са тренутно бројнијим становништвом и повољнијим положајем доживеће исту судбину. У складу са депопулациом села, структура према демографској величини ће бити још неповољнија, са тенденцијом повећавања броја села испод 100 становника.

На основу представљених основних демографских показатеља будући просторно-демографски развој делује обесхрабрујуће. Разлике у просторном размештају становништва ће се кроз пар деценија до те мере интензивирати, да се неће посебно издвајати зоне веће и мање насељености, већ насељан и ненасељен део регије. Да би се то спречило Банија, као проблемска регија, захтева посебне мере и примењена планска усмерења развоја. За реализацију демографске ревитализације неопходна је економска ревитализација, коју заједничким снагама могу да покрену држава и Европска унија на бази финансирања из развојних фондова за најнеразвијеније регије.

Литература

1. *** (1991). Становништво према националној припадности и површина насеља, Попис становништва 1991.
2. *** (2012). *Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2011.* Priopćenje.
3. *** (2013) *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema spolu i starosti.* Statistička izvješća.
4. www.dzs.hr

Новог Града, али код самог граничног прелаза, дакле наспрам Новог Града. Због тога се каже да су Матијевићи "банијско предграђе" Новог Града.

⁶⁹ Нов назив насеља, Мошћеница, среће се само у пописним документима, а у плановима и на сајту општине Петриња и на табли пред улаз или на излазу из насеља пише Мошћеница.